

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Гетьман Євген Анатолійович

УДК 340.134

**КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ:
ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВИДИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
віце-президент Академії правових наук України
ПЕТРИШИН Олександр Віталійович,
Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого,
завідуючий кафедрою теорії держави і права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОЛОДІЙ Анатолій Миколайович,
Київський національний університет
внутрішніх справ, начальник кафедри
конституційного та міжнародного права;

кандидат юридичних наук, доцент
ПОГРІБНИЙ Ігор Митрофанович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, начальник кафедри теорії
та історії держави і права.

Захист відбудеться „20” березня 2010 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розіслано „17” лютого 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Серьогін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування в Україні засад демократичної правової державності передбачає рішуче підвищення вимог до якості та системності законодавства. Проведення реформ у найбільш важливих сферах суспільного життя зумовлює нагальну потребу в кодифікаційній діяльності, яка виступає головною особливістю розвитку системи законодавства України.

Ухвалення значної кількості законодавчих і підзаконних актів призвело до того, що прийняті норми дублюються, по-різному регулюють одне й те саме питання, суперечать одна одній. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у проведенні кодифікації всього чинного правового матеріалу.

Починаючи з другого тисячоліття до нашої ери в різних країнах світу з різними правовими системами, в тому числі й з англо-американською активізується усунення громіздкості законодавства й приведення його у відповідну систему. Усе це вказує на досконалість кодифікації, спрямованої на заміну змісту норм права, що містяться в нормативно-правових актах. Крім того, кодифікація досить тісно пов'язана з природою самого права, істотними ознаками якого є системність, впорядкованість правових актів.

Україна обрала шлях інтеграції до об'єднаної Європи, що передбачає адаптацію національного законодавчого матеріалу до законодавства країн ЄС, значну роль у якій відіграватиме його кодифікація. Не випадково в 1995-2000 рр. на території України діяла Українська кодифікаційна комісія, створена Указом Президента України. На неї покладались обов'язки визначення наукових засад проведення кодифікації вітчизняного законодавства, черговість і послідовність у прийнятті кодексів.

Питанню кодифікації права присвячували багато уваги вчені-юристи як дореволюційного, так і радянського періодів. На сьогоднішній день також здійснюються спроби спрямовані на фрагментарне вирішення зазначеної проблеми. Проте, брак в Україні комплексних спеціальних наукових робіт, які надавали б загальнотеоретичне уявлення про кодифікацію норм права, її особливості, основні види, принципи зумовлюють актуальність дисертаційного дослідження.

Науково-теоретичною базою для проведення дослідження послужили наукові праці таких провідних правознавців, як С.С. Алексєєв, В.М. Баранов, С.Н. Братусь, В.К. Гришук, А.М. Іодковський, Д.А. Керимов, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, Д.М. Михайлович, О.В. Міцкевич, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, А.С. Піголкін, Є.В. Погорелов, І.М. Погрібний, С.В. Поленіна, Т.М. Рахманіна, О.Я. Рогач, І.С. Самощенко, І.П. Сидорчук, О.Ф. Скакун, В.С. Смородинський, А.П. Ткач, Ю.О. Тихомиров, І.Б. Усенко, О.О. Ушаков, О.Ф. Шебанов, Ю.С. Шемшученко, Г.Г. Шмельова, О.І. Ющик, Л.С. Явич та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт сектору проблем формування та функціонування органів державної влади Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України за темою «Державно-правовий розвиток України в контексті європейської інтеграції» № 0105U009017 .

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб проаналізувати загальнотеоретичні проблеми кодифікації законодавства, й на підставі цього сформулювати власні позиції стосовно формування нового в процесі кодифікації законодавства. Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання:

- зробити досконалий аналіз історичного досвіду кодифікаційних процесів;
- уточнити місце кодифікації серед інших форм систематизації законодавства;
- визначити особливості кодифікації як різновиду нормотворчого процесу;
- здійснити класифікацію особливостей та надати визначення поняттю „кодифікація”;
- окреслити коло принципів, на підставі яких здійснюється кодифікаційна діяльність;
- виявити особливості нормотворчої техніки, що застосовується при кодифікації законодавства;
- провести класифікацію кодифікаційних актів та охарактеризувати кодекс як особливий вид закону;
- надати класифікацію видів кодифікації законодавства.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає кодифікація як різновид нормотворчості й систематизації, суспільні відносини з її здійснення у національному нормотворчому процесі.

Предметом дисертаційного дослідження є теоретичне визначення поняття кодифікація законодавства, її особливостей, видів і техніки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: хронологічний, діалектичний, метод правового моделювання, системний. Застосування хронологічного методу дозволило дослідити чинники, що впливали на становлення та розвиток кодифікаційної діяльності. За допомогою діалектичного методу з'ясовано сутність кодифікаційної діяльності. Метод правового моделювання використано при з'ясуванні правової природи кодифікаційної діяльності. Застосування системного методу дозволило узагальнити види кодифікаційної обробки та провести їх класифікацію. У процесі дослідження використовувалися також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що вперше у вітчизняній науковій думці на рівні дисертації, з урахуванням досягнень світової теоретико-правової думки розглядається кодифікація в Україні як одна з форм систематизації законодавства й нормотворчості; з'ясовуються предмет, об'єкт а також суб'єкти кодифікації, її особливості

критерії класифікації, наводиться аналіз основних принципів, на підставі яких здійснюється кодифікація.

Наукову новизну дисертації становлять наступні положення, рекомендації й висновки, що вносяться на захист:

1) вперше кодифікація законодавства розглядається як одна з форм систематизації та як особливий різновид нормотворчості;

2) пропонується авторське визначення поняття „кодифікація законодавства”, що тлумачиться як форма систематизації, яка здійснюється уповноваженими органами державної влади в процесі законотворчості та підзаконної нормотворчості в результаті чого приймається новий як за формою, так і за змістом кодифікаційний акт (кодекс, основи законодавства, регламент, статут, правила та ін.);

3) вперше здійснюється класифікація ознак кодифікації на: 1) ті, які притаманні кодифікаційній діяльності, як різновиду нормотворчості; 2) ті, які характеризують кодифікацію, як одну з форм систематизації;

4) принципи кодифікації пропонується поділяти на загальні і спеціальні. До перших належать: верховенство права, справедливість, законність, демократизм, прозорість, гуманізм, науковість, професіоналізм, ефективність здійснення кодифікації, об'єктивність, гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу. До других відносяться: техніко-юридична досконалість кодифікаційних актів, повнота, спрямованість на регулювання комплексу відносин, який об'єднаний єдиним предметом, системна погодженість змісту нормативно-правового акту;

5) вперше кодифікаційна техніка трактується як найбільш досконалий вид нормотворчої техніки, що може виступати у вигляді як законодавчої техніки, так і підзаконної нормотворчості, оскільки її результатом стають нормативно-правові акти не тільки законодавчого, а й підзаконного характеру;

6) вперше обґрунтовується розуміння декодифікації як процесу, відповідно до якого нормативно-правові акти, прийняті після ухвалення кодексу, без урахування принципових положень останнього і без внесення до нього змін по-новому регулюють суспільні відносини;

7) удосконалено доводиться доцільність перед кодифікацією проводити інкорпорацію та консолідацію законодавства, що дає можливість законодавцеві, по-перше, визначитися з обґрунтованістю проведення кодифікаційних робіт, по-друге, розпочати кодифікацію вже з систематизованим законодавством;

8) аргументується недоцільність надання кодексу вищої юридичної сили порівняно із законами, оскільки вказані правові документи приймаються одним і тим же суб'єктом законодавчої влади;

9) наголошується на необхідності зазначення в кодексах положень, що вказують на потребу, в разі невідповідності норм, закріплених у поточному законі нормам останнього, застосовувати норми кодифікаційного акту, оскільки це надасть можливість уникнути проблем пов'язаних з вирішенням законодавчих колізій;

10) на підставі проведеного аналізу основних видів кодифікації законодавства названа послідовність їх проведення: галузева, спеціальна, міжгалузева й загальна. Доведено, що на сьогоднішній день для України найбільш актуальними є галузева та спеціальна кодифікація законодавства.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в науково-дослідницькій діяльності для подальшого загальнотеоретичного опрацювання проблем кодифікації законодавства й систематизації в цілому. Висновки й рекомендації, що містяться в дисертації, можуть бути використанні в кодифікаційній роботі уповноважених на те органів державної влади. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі викладення курсу „Теорія держави і права”.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, обговорені, схвалені й рекомендовані до захисту Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Вони також були оприлюднені у вигляді тез наукових доповідей на таких конференціях: науково-практичний семінар молодих учених, аспірантів та здобувачів „Проблеми гармонізації вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу” (м. Харків, 16 травня 2007 р.); науково-практична конференція „Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України” (м. Харків, 13 червня 2007 р.); „Круглий стіл” „Права людини – основа реформування законодавства та удосконалення правозастосовчої діяльності” (до 60-річчя прийняття Загальної декларації прав людини) (м. Харків, 8 грудня 2008 р.); міжнародно-практична конференція «Современные проблемы развития правовой системы» (г. Москва, 21-22 ноября 2008 г.).

Публікації. За темою дисертації підготовлено 9 наукових публікацій: 5 статей, опублікованих у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, та 4 тези наукових доповідей на зазначених конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження структура дисертації складається зі вступу, 2-х розділів, що містять 7 підрозділів, з висновків та списку використаних джерел (264 найменування). Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок, з яких основного тексту – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність проведеного дослідження, його предмет, об'єкт, мета й завдання, викладені методологічні й теоретичні засади роботи, положення, що характеризують її наукову новизну, розкриваються теоретичне і практичне значення дисертації й указано апробацію результатів наукових пошуків.

Розділ 1. „Кодифікація законодавства: загальнотеоретична характеристика„ складається із 3-х підрозділів, присвячених становленню й формуванню кодифікації законодавства, загальній характеристиці кодифікації законодавства, її предмета, об'єкта, суб'єктів а також визначенню і класифікації принципів кодифікаційної діяльності.

У **підрозділі 1.1. „Кодифікація: досвід становлення та розвитку”** аналізуються основні чинники, що впливали на становлення кодифікації протягом століть. З'ясовується, що у своєму розвитку кодифікація законодавства пройшла довгий шлях, який налічує у своєму становленні декілька тисяч років.

Головною особливістю перших кодифікаційних актів було переплетіння релігійних та етичних норм. Для кодифікацій, які проводилися у Стародавньому Римі характерним є те, що в кодекси вміщувалися окремі імператорські конституції. Процес, техніка, й теорія кодифікаційної діяльності стає підґрунтям для її проведення і в інших країнах континентальної правової системи. Після розпаду Римської імперії з'являється нове джерело кодифікації – звичай. Наступним етапом у становленні й розвитку цього процесу є кодифікація канонічного права, оскільки воно стає поширеним джерелом права в багатьох країнах Європи.

Кодифікація в більшості випадків, підтримувалася державною владою, у зв'язку з чим вона набуває офіційного характеру. Разом із тим відомі випадки, коли кодифікація проводилася і без підтримки з боку уповноважених на те органів державної влади, внаслідок чого виникали так звані приватні кодифікації. Вони здійснювалися, як правило, приватними особами, заінтересованими в цьому. Інколи такі кодифікації застосовувались у практичній діяльності.

Починаючи з XV ст., кодифікаційні роботи підіймаються на більш високий рівень: у єдиному кодексі вміщують норми матеріального і процесуального права. З XVI ст., галузеві кодекси містять у своєму складі понятійний апарат відповідної галузі. Так, кримінальні кодекси містять не тільки норми, що передбачають відповідальність за вчинення конкретного злочину, а й розкривають зміст таких категорій, як-то „суб'єктивна сторона злочину”, „умисел”, „необережність” та ін. Характерною особливістю кодифікацій, що відбувалися на території феодального Сходу, є те, що вони здійснювалися з приходом до влади нової династії, при чому в більшості випадків ця діяльність була спрямована на заміну раніше діючих кодексів та інших систематизованих актів.

Також здійснювалися спроби спрямовані на кодифікацію права в країнах з англо-американської правової системою. У більшості випадків в цих країнах об'єктом кодифікації

виступали норм кримінального права. Неодноразово у процесі кодифікації виникала проблема мови, тобто необхідність формування кодексу на простій та доступній для кожного мові.

Заключним етапом у розвитку і становленні кодифікації слід вважати кодифікаційні роботи проведені у Франції та Німеччині, результатом яких стає прийняття декількох відомих кодифікаційних актів, як-то: Цивільний кодекс Франції й Німецьке цивільне уложення. Указані кодекси були досконаліми за своєю технікою і структурою, у зв'язку з чим довгий час проіснували на території цих держав.

Підрозділ 1.2. „Поняття та особливості кодифікації” присвячений дослідженню її об'єкта, предмета, суб'єктам, особливостям кодифікаційної діяльності, а також визначенню терміна „кодифікація”.

Об'єктом кодифікаційного оброблення виступають норми матеріального і процесуального права, що надають учасникам суспільних відносин юридичні права й накладають на них юридичні обов'язки, а також галузь законодавства, що кодифікується. Предмет кодифікації конкретизує об'єкт, у зв'язку з чим предметом кодифікації стає, по-перше, зміст норм, тобто сукупність мовних символів за допомогою яких передається воля законодавця, по-друге, форма конкретного акту відповідної галузі законодавства (кодекс, основи законодавства та ін.). Суб'єктами кодифікації законодавства є органи державної влади уповноважені здійснювати діяльність пов'язану з нормотворенням. В Україні такими органами є Верховна Рада України, Кабінет міністрів, міністерства, відомства, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації (статути підприємств), а також народ України в разі винесення кодифікаційного документа на всеукраїнський референдум.

Особливості кодифікації поділяються на дві групи: ті, які притаманні виключно кодифікаційній діяльності як різновиду нормотворчості та ті, які характеризують кодифікацію як одну з форм систематизації.

До першої групи особливостей відноситься те, що:

- у результаті кодифікації змінюються, скасовуються, доповнюються норми нормативно-правових актів. Зміні підлягають лише ті з них, які не відповідають потребам сьогодення, тобто з плином часу втратили свою актуальність або регульована ними група відносин припинила своє існування та інші норми;

- за допомогою кодифікації усуваються прогалини, розбіжності й суперечності між нормативно-правовими актами, а також нормами, що в них уміщені;

- кодифікація вносить істотну новизну в регулювання суспільних відносин, виступає певною реформою законодавства; дає змогу впливати на їх характер;

- кодифікація у порівнянні з іншими формами систематизації має лише офіційний характер, адже здійснюється уповноваженими на те органами державної влади – Верховною Радою

України, Кабінетом міністрів, міністерствами, відомствами, органами місцевого самоврядування, а також народом України при винесенні кодифікаційного документа на Всеукраїнський референдум.

До другої групи належать такі особливості:

- кодифікація, як форма систематизації нормативно-правових актів спрямована на надання законодавству досконалості, системності, узгодженості;
- у результаті її проведення створюється новий правовий документ, який є доступним і зручним у користуванні для кожного пересічного громадянина, юриста, науковця та інших осіб;
- створений нормативно-правовий акт стає основним правовим документом у певній сфері суспільних відносин;
- найбільш досконалий характер кодифікації зумовлений системністю й узгодженням нормативно-правового матеріалу, що передбачає високий рівень наукового обґрунтування кодифікаційної діяльності.

Пропонується авторське визначення поняття „кодифікація”, яка розглядається як форма систематизації, що здійснюється уповноваженими органами державної влади в процесі, законотворчості, й підзаконної нормотворчості, результатом чого стає прийняття нового, як за формою так і за змістом кодифікаційного нормативно-правового акту (кодекс, основи законодавства, регламент, статут, правила та ін.).

У **підрозділі 1.3. „Принципи кодифікації законодавства України”** досліджуються основні засади на підставі чого здійснюється кодифікація законодавства.

Принципи кодифікації розглядаються як вимоги, що ставляться до уповноважених органів державної влади, які здійснюють кодифікацію законодавства з метою створення досконалого за своїм змістом кодифікаційного акту.

Кодифікація будучи одним з різновидів нормотворчості здійснюється на загальних і спеціальних принципах.

До загальних принципів слід відносити такі:

- верховенство права, яке передбачає, що при проведенні кодифікації законодавства Верховна Рада України, а також інші суб'єкти повинні спрямовувати свою діяльність на максимальну відповідність нового кодифікаційного акту нормам Конституції;
- законність, яка означає, що при здійсненні кодифікації законодавства Верховна Рада України не повинна виходити за межі наданих їй повноважень. Крім цього, діяльність парламенту має відповідати Основному Закону України та іншим чинним нормативно-правовим актам;
- демократизм, що становить собою можливість винесення проекту кодифікаційного акта на референдум, тобто на всенародне обговорення;
- гуманізм, який передбачає, що кодифікація повинна бути спрямована на забезпечення й захист прав людини і громадянина;

- науковість, тобто можливість залучення до кодифікаційних робіт представників різних галузей наук;
- професіоналізм, що включає залучення до кодифікації законодавства не лише науковців, а й фахівців у тих чи інших сферах життя;
- об'єктивність, за якої кодифікацію належить здійснювати з урахуванням соціально-економічних умов і закономірностей розвитку суспільства й держави;
- гармонізація національного законодавства з міжнародно-правовими нормами, передусім – адаптація до законодавства Європейського Союзу.

До спеціальних принципів слід віднести:

- техніко-юридичну досконалість кодифікаційних актів, тобто необхідність при створенні кодифікаційного акта дотримуватися всіх правил, засобів, способів і прийомів, розроблених юридичною технікою;
- повноту, що полягає в необхідності при проведенні кодифікації включити всі нормативні акти, які потребують систематизації, в єдиний кодифікаційний акт;
- цільове спрямування, зміст якого зводиться до того, що кодифікація має охоплювати не випадковий набір нормативних приписів, а об'єднаний єдиним предметом правового регулювання регулятивний комплекс;
- системну погодженість, що полягає в узгодженості кодифікаційного акту міжнародним договорам, а також нормативно-правовим актам, які були прийняті раніше.

Розділ 2. „Кодифікація як різновид нормотворчості” складається із 4-х підрозділів присвячених розгляду кодифікаційних актів, кодифікаційної техніки, основних видів кодифікаційної діяльності, а також сучасному стану й перспективним напрямкам останньої в Україні.

У підрозділі 2.1. „Кодифікаційна техніка як різновид нормотворчої техніки” аналізується відмінність кодифікаційної техніки від юридичної й законодавчої.

Головною відмінністю кодифікаційної техніки є те, що вона дозволяє не тільки створити новий правовий акт, а й упорядкувати в єдиному кодифікаційному документі низку нормативних актів. Кодифікаційну техніку доцільно розглядати як різновид нормотворчої техніки, оскільки її результатом стають не тільки акти законодавчого характеру, на зразок кодексу, основ законодавства, але й акти підзаконного нормотворення.

До основних прийомів кодифікаційної техніки слід віднести правові конструкції, юридичні презумпції, правові фікції, дефініції, символи. Наголошується на необхідності закріплення у кодифікаційному акті нормативних дефініцій, оскільки це надасть змогу на законодавчому рівні визначитися щодо конкретного поняття уникнути розбіжностей їх розуміння в різних нормативно-правових актах.

Зокрема, проект Закону України „Про нормативні правові акти в Україні” містить основні вимоги

до нормотворчої техніки при підготовці нормативних актів у цілому, й кодифікаційного, зокрема. Серед них слід вирізнити вимоги стосовно реквізитів нормативного акта, його назви, складових одиниць (розділи, статті, частини статей), порядку введення в дію такого правового акта, його мови, стилю й термінології.

Наводиться авторське тлумачення кодифікаційної техніки: це особливий різновид нормотворчої техніки, яка включає до свого складу прийоми, методи, способи й засоби здійснення уповноваженим на те органом державної влади діяльності, спрямованої на впорядкування й об'єднання в єдиному кодифікаційному документі правових приписів.

У підрозділі 2.2. „Кодифікаційні акти. Кодекс як особливий вид закону” досліджуються основні види кодифікаційних актів.

До кодифікаційних актів, в залежності від суб'єктів прийняття відносяться кодекси та інші кодифікаційні закони, що приймаються вищим органом законодавчої влади, а також правила, інструкції, статuti, положення, які приймаються органами виконавчої влади.

У результаті проведеного дослідження пропонується класифікація кодексів за такими критеріями:

– за об'єктом кодифікації: (а) загальні кодекси, які є результатом проведення загальної кодифікації, в результаті чого створюється „кодекс кодексів”; (б) галузеві, які є результатом здійснення галузевої кодифікації (Цивільний, Кримінальний та ін.); (в) спеціальні, що об'єднують правові норми одного чи кількох інститутів права (Водний кодекс, Лісовий та ін.); (г) міжгалузеві, які містять у своєму складі норми, що спрямовані на регулювання комплексної сфери суспільних відносин у галузі державної діяльності, соціально-культурного будівництва, у сфері транспорту, зв'язку та ін.;

– за ступенем модернізації: (а) традиційні кодекси, які раніше вже розроблялися на території конкретної держави (Кодекс законів про працю УРСР, Цивільний, Цивільний процесуальний кодекси УРСР та ін.); (б) новаційні, тобто кодекси, прийняття яких зумовлено появою нових суспільних відносин у державі;

– за предметом регулювання: (а) правоохоронні кодекси (Кримінальний, Кримінально-виконавчий, Кримінально-процесуальний, Кодекс про адміністративні правопорушення, Цивільний-процесуальний кодекс та ін.); (б) природоресурсні кодекси (Земельний, Лісовий, Водний, Кодекс законів про надра та ін.); (в) транспортні (Повітряний, Кодекс торговельного мореплавства)

Обґрунтовується, що надання кодексу вищої юридичної сили порівняно з законом не є доцільним, оскільки між ними не існує суттєвих відмінностей. Єдина ж відмінність між ними полягає в тому, що кодекс становить собою сукупність законів. До того ж він (як і закон) приймається Верховною радою України, тобто органом, наділеним єдиною компетенцією. Проте в кодексі доцільно вказувати на те, що у випадку протиріччя між нормативно-правовими актами поточної нормотворчості й кодексом слід застосовувати норми останнього, оскільки саме кодекс містить у своєму складі дефініції й основні принципи конкретної галузі законодавства або інституту.

У підрозділі 2.3. „Види кодифікації” поглиблено вивчаються основні види кодифікаційної діяльності.

Найпоширенішою є класифікація за об'єктом кодифікації законодавства. У зв'язку з чим основними видами кодифікації є загальна, галузева, спеціальна й міжгалузева (комплексна) кодифікація.

Загальна спрямована на впорядкування всіх важливих галузей законодавства. Головною її особливістю є подальше узгодження системи прийнятих актів між собою шляхом розроблення і прийняття „кодексу кодексів”. Загальна кодифікація була досить поширеною у минулому, але сьогодні вона майже не застосовується в країнах з романо-германською правовою системою. Її головним недоліком вважається нестабільність прийнятого акта, оскільки динамізм суспільних відносин, як правило, призводить до постійного внесення змін до такого кодексу.

Галузева кодифікація охоплює законодавство тієї чи іншої галузі права (Цивільний, Кримінальний кодекси). У деяких випадках прийнятий в результаті галузевої кодифікації такий кодекс стає єдиним нормативним актом, який діє в конкретній галузі, прикладом чого може служити Кримінальний кодекс.

Спеціальна кодифікація об'єднує правові норми в межах одного чи декількох інститутів (Водний, Митний, Лісовий кодекси та ін.).

Міжгалузева (комплексна) кодифікація спрямована на регулювання комплексної сфери суспільних відносин у галузі державної діяльності, соціально-культурного будівництва, сфері транспорту, зв'язку та ін.

Виділяють також первинну кодифікацію, коли кодифікаційний акт є результатом первинного правового регулювання певної галузі суспільних відносин, і вторинну, яка має місце тоді, коли кодифікований акт є результатом попереднього опосередкування галузі законодавства окремими нормативними актами.

У підрозділі 2.4. „Стан та перспективи кодифікації законодавства в Україні” досліджується сучасний стан кодифікаційного процесу в Україні, а також окреслено найбільш перспективні галузі й інститути законодавства, які необхідно кодифікувати.

З'ясовується, що законодавство України в цілому є кодифікованим. Прийнято класичні кодекси, що регулюють найважливіші сфери суспільних відносин (Цивільний, Цивільний процесуальний, Кримінальний кодекси та ін.). Разом із тим існують кодекси, які залишились у спадок від Радянського Союзу. Вони потребують подальшого оновлення, оскільки не завжди відповідають тим відносинам що склалися у суспільстві.

Хронологію прийняття кодексів можна поділити на два етапи. Перший етап – це прийняття кодексів до прийняття Основного Закону України, другий етап – це розробка та введення в дію кодексів, які були розроблені на підставі Конституції України 1996 року.

Діяльність із кодифікації законодавства в першу чергу залежить від правової політики держави, її пріоритетів. Не випадково в 1995-2000 рр. в Україні діяла Українська кодифікаційна

комісія, створена Указом Президента України.

Перспективною є кодифікація і прийняття в її результаті Виборчого кодексу України, тому що зараз існує значна кількість законів, які по-різному регулюють питання, пов'язані з виборами до органів державної влади, а також проведення референдуму. Актуальність кодифікації виборчого законодавства пояснюється також тим, що вона дозволить створити належні умови для виявлення кожним громадянином своєї волі при формуванні органів державної влади і при вирішенні найважливіших питань життя держави, що будуть виноситися на Всеукраїнський або місцевий референдуми.

Не менш важливим є прийняття нових Житлового, Трудового, Кримінально-процесуального кодексів і Кодексу про адміністративні правопорушення, оскільки існуючі кодекси не враховують тих особливостей, що складаються у сучасних суспільних відносинах.

На даний час дедалі важливішою постає потреба в кодифікації податкового законодавства. Адже саме податки, збори та інші обов'язкові платежі є головним джерелом надходжень у Державний бюджет, що, у свою чергу, служить показником соціального захисту громадян і створює необхідні матеріальні умови для нормального розвитку держави. Податкове законодавство, яке діє в Україні, характеризується численними колізіями та прогалинами, великою кількістю нормативно-правових актів, які тією чи іншою мірою суперечать один одному. Для його кодифікації існують усі необхідні передумови. Серед найвагоміших – бракує закріплення одностайних принципів здійснення оподаткування на території держави, наявність великого масиву нормативно-правових актів як законодавчого, так і підзаконного типу.

Характерною особливістю сучасного стану кодифікації в Україні є те, що вона здійснюється з метою адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, що значною мірою має прискорити шлях вступу держави до об'єднаної Європи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукових завдань, що полягають у визначенні процесу кодифікації законодавства. За результатами проведених наукових пошуків дисертантом зроблено такі основні висновки:

1. У своєму розвитку кодифікація законодавства пройшла довгий шлях, який налічує у своєму становленні понад 4 тисяч років: від кодифікаційних актів, характерним для яких було переплетіння релігійних та етичних норм до формуванням теорії та техніки кодифікації, виникненням галузевої кодифікації. Кодифікації зазнали й норми канонічного права. Починаючи з XVI ст., галузеві кодекси містять у своєму складі понятійний апарат відповідної галузі. Кодифікації минулого могли бути й неофіційними, не підтримувалися з боку держави, але досить часто використовувалися на практиці; це так звані приватні кодифікації. За такого історичного

періоду неодноразово здійснювалися спроби кодифікувати право в країнах з англо-американською правовою системою. Під кодифікацію підпадали судові рішення, норми канонічного права, норми-звичаї, праці видатних юристів та ін. Починаючи з XV ст., в кодекси вміщуються норми матеріального та процесуального права. За час формування і становлення кодифікації неодноразово виникає проблема мови, тобто необхідність формування кодексу на простій та доступній мові. За допомогою кодифікації розроблялося нове законодавство, здійснювалися правові реформи, революції. У багатьох випадках вона була пов'язана з ім'ям видатних юристів (Кодекс Феодосія, Кодекс Юстиніана, Кодекс Наполеона та багато інших).

2. Будучи формою систематизації законодавства, кодифікація становить собою особливий різновид нормотворчості, оскільки для останньої характерним є поєднання безпосередньо законотворчості (прийняття або скасування кодифікаційного закону, кодексу основ законодавства, регламенту Верховної Ради України), а також підзаконної нормотворчості (у разі розробки статуту, положення, правил, інструкцій, тобто правових документів, що належить до компетенції органів виконавчої влади).

3. Розмежування таких понять, як „інкорпорація” й „кодифікація”, з одного боку, і „консолідація” та „кодифікація” – з другого – має важливе теоретичне значення, оскільки дозволяє вирізнити головні особливості тієї чи іншої форми, її недоліки, що у свою чергу дозволяє оптимізувати роботу з упорядкування системи законодавства. Розмежування зазначених форм дозволить уповноваженим органам державної влади визначитися з тим, яку саме форму доцільно обрати при систематизації певної галузі законодавства, адже не всі вони підлягають кодифікації, так як попередньо має бути накопичено значний нормативний матеріал (прикладом можуть служити спроби кодифікувати соціальне й виборче законодавства), опрацьований понятійний апарат стосовно цієї галузі. Водночас найбільш досконалою формою систематизації є прийняття кодексів (кодифікація), що свідчить про високий рівень розвитку тієї чи іншої галузі права, про чітко визначені предмет, метод, завдання і принципи регулювання в її межах.

4. Об'єктом кодифікаційної обробки, тобто тим, на що спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта кодифікації, є норми права матеріального і процесуального характеру, інакше кажучи загальнообов'язкове правило поведінки, що надає учасникам суспільних відносин юридичних прав і накладає на них юридичні обов'язки, а також галузь законодавства, що кодифікується. Предмет кодифікації повинен конкретизувати об'єкт, у зв'язку з чим ним стає, по-перше, зміст норм, тобто сукупність мовних символів, за допомогою яких передається воля законодавця, по-друге, форма конкретної галузі законодавства (кодекс, основи законодавства та ін.).

5. Необхідно поновити спеціально уповноважену комісію з питань кодифікації законодавства – орган, який спрямовуватиме свої дії, по-перше, на об'єднання нормативно-правових актів, і

норм, що в них містяться, в єдину систему, по-друге, на переробку змісту таких норм, після чого направити проект кодифікаційного документа на затвердження уповноваженого органу.

6. Перед здійсненням кодифікації законодавства доцільно провести роботи з інкорпорації й консолідації, тому що це надасть можливість законодавцеві, по-перше, визначитися з обґрунтованістю проведення кодифікаційних робіт, по-друге, розпочати кодифікацію вже з систематизованим законодавством.

7. Поряд з поняттям „кодифікація” використовується категорія „декодифікація” – процес, відповідно до якого нормативно-правові акти на зразок законів, прийняті після конкретного кодексу, без урахування принципових положень останнього і без внесення до нього змін, по-новому регулюють суспільні відносини. Можливим наслідком такої діяльності є скасування конкретного кодексу. Декодифікація має негативний характер, оскільки замінює всі принципові положення, які були розроблені кодифікацією.

8. Особливості кодифікації можна поділити на дві групи: 1) ті, що характеризують кодифікацію, як різновид нормотворчості; 2) ті, що характеризують кодифікацію, як одну з форм систематизації. До першої групи особливостей слід віднести наступне:

- в результаті кодифікації змінюються, скасовуються, доповнюються норми нормативно-правових актів. Зміні підлягають лише ті норми, які не відповідають потребам сьогодення, тобто з плином часу втратили свою актуальність або регульована ними група відносин припинила своє існування;

- за допомогою кодифікації усуваються прогалини, розбіжності й суперечності між нормативно-правовими актами, а також нормами, що в них уміщені;

- кодифікація вносить істотну новизну в регулювання суспільних відносин, виступає певною реформою законодавства; дає змогу впливати на їх характер;

- кодифікація у порівнянні з іншими формами систематизації має лише офіційний характер, адже здійснюється уповноваженими на те органами державної влади – Верховною Радою України, Кабінетом міністрів, міністерствами, відомствами, органами місцевого самоврядування, а також народом України у разі винесення кодифікаційного документа на Всеукраїнський референдум.

До другої групи особливостей, можна віднести наступне:

- кодифікація, як форма систематизації нормативно-правових актів спрямована на надання законодавству досконалості, системності, узгодженості;

- у результаті її проведення створюється новий правовий документ, який є доступним та зручним у користуванні для кожного пересічного громадянина, юриста, науковця та інших осіб;

- створений нормативно-правовий акт стає основним правовим документом у певній сфері суспільних відносин;

– найбільш досконалий характер кодифікації зумовлений системністю та узгодженням нормативно-правового матеріалу, що передбачає високий рівень наукового обґрунтування кодифікаційної діяльності.

9. Принципи кодифікації – це вимоги, що ставляться до уповноважених органів державної влади, які здійснюють кодифікацію законодавства з метою створення досконалого за своїм змістом кодифікаційного акта.

Кодифікація законодавства, будучи особливим різновидом нормотворчості здійснюється на загальних та спеціальних принципах. До загальних принципів відносяться: верховенство права, законність, демократизм, гуманізм, науковість, професіоналізм, ефективність здійснення кодифікації, об'єктивність, гармонізація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу, гласність, справедливість. Серед спеціальних принципів необхідно виділити: техніко-юридичну досконалість кодифікаційних актів, повноту, цільове спрямування, системну погодженість.

10. Кодифікаційна техніка – особливий різновид нормотворчої техніки, яка включає до свого складу прийоми, методи, способи й засоби здійснення уповноваженим на те органом державної влади діяльності спрямованої на впорядкування й об'єднання в єдиному кодифікаційному документі правових приписів. Відмінність кодифікаційної техніки від законодавчої, юридичної, в цілому нормотворчої полягає в тому, що вона дозволяє не тільки створити відповідний нормативний акт, а й упорядкувати в єдиному кодифікаційному акті низку правових документів.

11. У кодифікаційних документах важливим є закріплення нормативних дефініцій, бо це надає можливість, по-перше, на законодавчому рівні визначитися з конкретним поняттям, по-друге, уникнути протиріч у його розумінні.

12. Кодекси, як результат кодифікації класифікуються за різними критеріями. Найбільш розповсюдженою класифікацією є:

- за об'єктом кодифікації законодавства – загальні („кодекс кодексів”), галузеві, спеціальні й міжгалузеві (комплексні);
- за ступенем модернізації нормативних присів, які місяться в кодексі – традиційні та новаційні;
- за предметом регулювання: правоохоронні, природоресурсні й транспортні кодекси.

13. Вважаємо за необхідне створити в Україні спеціальний орган, який буде наділений повноваженнями офіційного тлумачення норм, уміщених у кодексах, оскільки, по-перше, це дозволить зробити законодавство зрозумілим для кожного громадянина, що надасть можливість бути більш обізнаним у своїх правах, захищати їх на державному та міждержавному рівні. А, по-друге, таке коментування значно полегшить діяльність з реалізації норм права, в деякій мірі позбавить судові органи від необхідності тлумачення окремих норм кодифікаційних актів. До

складу такого органу варто, на нашу думку, включати, як юристів-практиків, юристів-науковців, так і депутатів Верховної Ради України, які саме й наділені правом прийняття кодифікаційних документів. Офіційний коментар може затверджуватися відповідним законом.

14. Недоцільним є надання кодексу більшої юридичної сили порівняно із іншими законами, оскільки загально визнаною є думка, відповідно до якої теорія кодексу нерозривно пов'язана з теорією закону, у відповідності до чого між кодексом і законом не існує ніякої сутнісної відмінності. Відмінність між вказаними документами полягає лише в їхньому обсязі, оскільки кодекс являє собою систематизовану сукупність законів.

15. Разом із тим вважаємо за необхідне, вказувати у кодексі, що у випадку протиріччя між нормативно-правовими актами поточної нормотворчості й кодексом необхідно застосовувати норми останнього, тому що він становить собою особливий різновид закону й містить у своєму складі дефініції й основні принципи конкретної галузі законодавства або конкретного інституту. Така вказівка застосовується в новому Цивільному кодексі України, в Кодексі адміністративного судочинства України та в інших, що дозволяє уникнути законодавчих колізій.

16. Наявність кодифікаційних актів у системі законодавства держави допомагає їй громадянам стати більш обізнаними в нормативному регулюванні тих чи інших суспільних відносин, що у свою чергу відіграє особливу роль у формуванні правової культури населення.

17. Найбільш актуальною сьогодні для України є галузева й інституційна кодифікація законодавства.

18. Проведений аналіз дає можливість дійти висновку, що наразі законодавцем прийнято найбільш важливі для України кодекси. Подальша кодифікація має відбуватися з пріоритетною метою адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гетьман Є.А. Проблеми кодифікації в умовах глобалізаційних процесів / Є.А. Гетьман // Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України: Збірник тез (за мат. XIX Харків. політолог. читань). – Х.: НЮАУ, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування АПрН України, 2007. – С. 257-259.

2. Гетьман Є.А. Кодифікація та її роль в адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Є.А. Гетьман // Мат. наук. семінарів та „круглих столів”, проведених НЮАУ спільно з АПрН України в рамках Фестивалю науки 15-16 травня 2007 р. / Упоряд.: А.П. Гетьман, О.В. Петришин. – Х.: Право, 2001 – С. 128-130.

3. Гетьман Є.А. Кодифікація як засіб удосконалення системи законодавства / Є.А. Гетьман //

Пробл. законності. – 2008. – Вип. 93. – С. 215-220.

4. Гетьман Є.А. Принципи кодифікації законодавства України Є.А. Гетьман // Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ – 2008. – №42. С. 30-35.

5. Гетьман Є.А. Кодифікація як особливий різновид нормотворчості / Є.А. Гетьман // Вісн. Академії правових наук. – Х.: 2008. – №3. – С. 283-289.

6. Гетьман Є.А. Кодифікація як форма систематизації законодавства України / Є.А. Гетьман // Пробл. законності. – 2008. – Вип. 99. – С. 228-236.

7. Гетьман Е.А. Кодификация как вид нормотворческой деятельности органов государственной власти / Е.А. Гетьман // Наука и карьера: мат. междунар. науч. – практ. конф. / Под ред. В.А. Назарова. – М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2008. – С. 167-177.

8. Гетьман Є.А. Кодифікація як засіб забезпечення прав людини. / Є.А. Гетьман // Вісн. Академії правових наук. – Х.: 2009. - №1. - С. 210-211.

9. Гетьман Є.А. Кодифікаційна техніка як різновид нормотворчої техніки / Є.А. Гетьман // Держ. буд. та місц. самоврядування: зб. наук. пр. / ред. кол.: Ю.П. Битяк та ін. – Х.: Право, 2009. – Вип. 17. – С. 130-142.

АНОТАЦІЇ

Гетьман Є.А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2010.

Робота присвячена дослідженню теоретичних засад кодифікації законодавства. У ній наводиться авторське визначення понять «кодифікація законодавства», «принципи кодифікації», «кодифікаційна техніка» пропонується авторське розуміння конструкції «декодифікація законодавства». Здійснюється класифікація особливостей кодифікації на дві групи: ті, які притаманні виключно кодифікаційній діяльності як різновиду нормотворчості та ті, які характеризують кодифікацію як одну з форм систематизації законодавства.

Проведено поглиблений аналіз правової природи кодифікаційних актів, визначається місце кодексу в ієрархії нормативно-правових актів. Розглядається сучасний стан кодифікаційної діяльності в Україні, окреслено найбільш перспективні галузі й інститути права.

Ключові слова: кодифікація, систематизація законодавства, інкорпорація, консолідація, принципи кодифікації, законодавча техніка, кодифікаційна техніка, нормотворчість, законотворчий процес.

Гетьман Е.А. Кодификация законодательства Украины: понятие, особенности, виды. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2010.

Диссертационная работа посвящена исследованию теоретических основ кодификации законодательства Украины как формы систематизации и особой разновидности нормотворчества. Осуществлен исторически-правовой анализ становления и развития кодификации законодательства в разных странах мира с разными правовыми системами.

Дается определение понятию «кодификация», под которой имеется в виду форма систематизации, осуществляемая уполномоченными на то органами государственной власти в процессе законотворчества и подзаконного нормотворчества, в результате чего принимается новый, как по форме, так и по содержанию нормативно-правовой акт (кодекс, основы законодательства, регламент, устав и др.).

Проводится классификация особенностей кодификации законодательства на две группы: те, которые присущи кодификации как виду нормотворчества, и те, которые характеризуют кодификацию как форму систематизации.

Приводится авторское толкование конструкции «декодификация» как процесс, в соответствии с которым нормативно-правовые акты, принятые после конкретного кодекса, не учитывают принципиальных положений последнего, по-новому регулируют общественные отношения.

Установлено, что кодификационную технику следует рассматривать как разновидность нормотворческой, поскольку её результатом становятся не только акты законодательного характера, но и акты которые являются результатом нормотворческой деятельности органов исполнительной власти (уставы, инструкции, положения и т.д.).

Предлагается классифицировать кодексы по следующим критериям:

– по объекту кодификации – на общие, как результат проведения общей кодификации, с целью создания «кодекса кодексов»; отраслевые кодексы, (Гражданский, Уголовный кодексы); специальные объединяющие в своем составе правовые нормы одного или нескольких институтов (Водный, Лесной кодексы и др.); межотраслевые, в состав которых входят нормы, направленные на регулирование комплексной сферы общественных отношений в отраслях государственной деятельности, социально-культурного строительства, транспорта, связи и пр.;

– по степени модернизации – на традиционные, которые ранее уже разрабатывались на территории конкретного государства (Кодекс законов о труде УССР, Гражданский кодекс УССР и др.), новационные, принятие которых обусловлено появлением новых общественных отношений в государстве;

– по предмету регулирования – на правоохранительные (Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный, Гражданский процессуальный кодексы и др.); природоресурсные (Земельный, Лесной, Водный кодексы и др.), транспортные (Воздушный, Кодекс торгового мореплавания).

Проанализировано современное состояние и определены наиболее перспективные для кодификации отрасли и институты законодательства Украины.

Ключевые слова: кодификация, систематизация, инкорпорация, консолидация, принципы кодификации, законодательная техника, кодификационная техника, нормотворчество, законотворческий процесс.

Getman E.A. The codification of legislation in Ukraine: notions, peculiarities, types – Manuscript.

Thesis for Candidate's Degree in Law on speciality 12.00.01 – the theory and history of state and law; the history of political and legal sciences – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2010.

The thesis is devoted to studying the theoretical basis of codification of legislation. The author's definition of notion "codification of legislation", "principles of codification", "codification technique" is presented, author's understanding of "decodification of legislation" is given as well. The peculiarities of codification are classified into two groups: those which are typical for codification activity as a type of rule-making only and those which are characterize the codification as one of form of systematization.

The analysis of legal nature of codification acts is made; the place of the code in the hierarchy of legal acts is defined. The modern state of codification activity in Ukraine is analyzed; the most prospective branches and legal institution are defined.

Key words: codification, systematization of legislation, incorporation, consolidation, principles of codification, legislative technique, codification techniques, rule-making, law-making progress.